

HOE ONZE VOOROUDERS ZICH TEGEN DE KOU VERWEERDEN

De strenge winter, dien wij thans beleven, behoort gelukkig tot de uitzonderingen. We moeten teruggaan tot 1929 en daarna tot 1890, om een winter te treffen, die op dien van 't jaar '40 gelijk.

Maar al hebben we dan niet steeds zulke barre winters, guur is ons klimaat toch altijd geweest en de eeuwen door hebben de bewoners van de lage landen niet alleen tegen het water maar evenzeer tegen de kou zich moeten verweren.

Reeds de Bataven, hoe luchtig ze er ook mochten bijlopen, als men sommige prentjes gelooven wil, wisten van dezen strijd tegen de kou mee te praten en verweerden er zich tegen.

Plinius, de beroemde Romein, die bij de uitbarsting van den Vesuvius in 79 na Chr. om het leven kwam en die de leefwijze van de toenmalige bewoners dezer streken beschrijft, zegt er van, „dat zij met de handen modder — lutum — opraapten, die modder meer door den wind dan door de zon lieten drogen, en daarna zich er van bedienden tot het koken van spijzen en tot verwarming van hun verkleumde lichamen.”

Turf dus in z'n oudsten vorm.

En naast turf speelde toen ook hout reeds z'n rol in de verwarming. Overigens was die verwarming de meest primitieve, die zich laat denken. In het midden van de hut bevond zich een gat in den grond, waarin het turf- en houtvuur werd onderhouden. De rook *kón* weg door een gat in het dak, doch zij *dééd* dit meestal zeer onregelmatig. Daar de brandstof nogal veel rook produceerde is het duidelijk, dat de menschen als „de verwarming aan was” doorlopend in een verstikkenden rook zaten. Misschien stond dit beeld eeuwen later Tijl Uilenspiegel voor den geest, toen hij z'n bekende uitspraak deed: waar 't rookt is 't warm!

Toen in later eeuwen, in den Frankischen tijd, de woonruimte grooter werd en ook het vee binnen haar wanden een schuilplaats vond, was men genoodzaakt, den vuurhaard, die zich nog steeds midden in 't huis bevond, af te schermen met een hekje, waardoor geen kip of krulstaart gevaar liep zich ontijdig aan het vuur te roosteren.

Schoorsteenen kende men toen nog niet, doch een groote verbetering kwam tot stand toen de woonruimte

door een muur in tweeën werd verdeeld, waarbij het voorste deel „de haard”, als woonplaats voor de menschen en het achterste gedeelte „de deel” als stal voor het vee diende. Nog heden zijn deze beide deelen in Gelderland en de Saksische streken van ons land, onder die beide namen „haard” en „deel” bekend.

In de Middeleeuwen kwam er op het gebied der verwarming in zooverre verbetering, dat in de steden het aanbrenge van een schoorsteen voor den rookafvoer verplichtend werd gesteld. Overigens bleef de verwarming tot haardvuren, die gestookt werden met turf en hout, beperkt.

Doch ook deze wijze van verwarming bleef voor velen een onbereikbare luxe. De armen zaten 's winters in de kou en gingen daarom vroeg naar bed.

Wat de stad Utrecht betreft is toen aan dezen noodtoestand een einde gemaakt, door het milde gebaar van 'n zekeren Peter Utenleene, een man die er buitengewoon warmpjes in zat, figuurlijk gesproken dan. Hij stelde een bedrag van twee en twintig ponden per jaar beschikbaar, waardoor Utrecht „ten eeuwigen dage” een inrichting zou verkrijgen, die nog geen enkele Nederlandsche stad bezat, n.l. „een warme stove.”

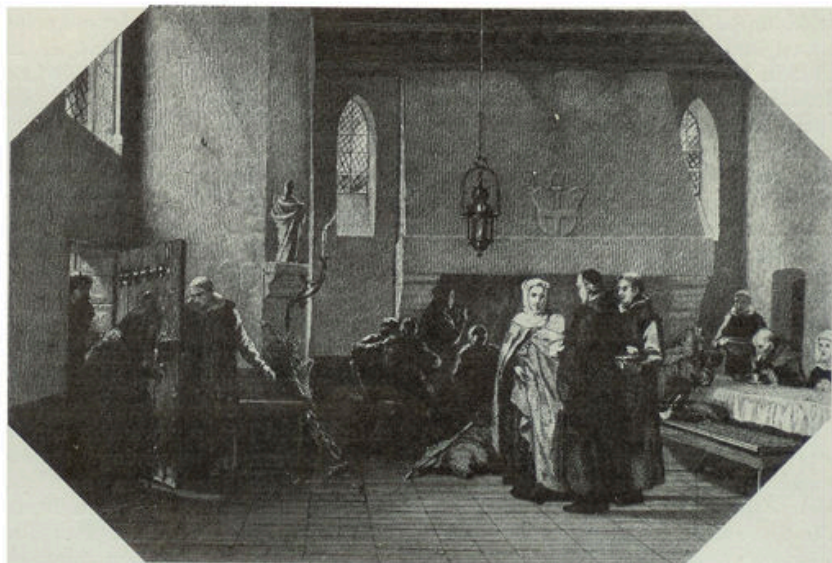
Bij de kapel van St Aagten-gasthuis in de Nieuwstraat werd een steenen huis tot „warme stove” vertimmerd. Gedurende den winter moest daar

dag en nacht een flink vuur in den haard worden onderhouden en lieden, die „des van armoede te doen zouden hebben,” dat ze zelf geen vuur konden onderhouden, mochten zich daar komen verwarmen. Zoo noodig was er zelfs gelegenheid om daar te slapen. Twee St Aagten-broeders moesten als verzorgers van de „stove” optreden. Vooral 's avonds werd van deze „centrale verwarming” veel gebruik gemaakt. Door en door verkleumde lieden kwamen zich dan eens lekker warmen, om daarna zoo snel mogelijk hun stroo-leger op te zoeken.

Het voorbeeld van Peter Utenleene vond navolging in andere steden als Amsterdam, Leiden en Harderwijk. Een er van bleef te Amsterdam voortbestaan tot het jaar 1811 toe.

Omstreeks het jaar 1500 begon men te Kerkrade steenkolen te delven, doch de productie bleef zeer gering, omdat men geen kachels of machines kende en de kolen in den vuurput zeer moeilijk te gebruiken waren.

In de 17e eeuw begint men bij de verwarming eenige luxe toe te passen. Er worden dan fraaie schouwen gebouwd, de gegoten ijzeren haardplaat met Bijbelsche of allegorische voorstelling komt in zwang en de vuurplaat wordt grooter, zoodat verschillende personen gelegenheid hebben er de voeten op te warmen. Doch voor de verwarming bleef men open haarden benutten, men had eenvoudig niets anders. Ook nu in de Gouden Eeuw bleef de brandstof beperkt tot turf en hout. Slechts bij uitzondering werden hier en daar steenkolen gebruikt, doch deze brandstof voldeed niet, omdat bij het delven alleen de bovenste laag werd

Naar een schilderij van H. A. van Tricht

De „warme stove” te Utrecht in 1366

De winter van 't jaar '40

gebruikt en men de beste kolen in den grond liet zitten.

De Fransche tijd met z'n nameloze armoede deed in 1812 de Middel-euwsche „warme stove” weer herleven. Ook nu weer werden verwarmde lokalen geopend, waar de verkleumde arme z'n stramme ledematen kon komen koesteren.

Ook in het begin van de 19e eeuw deed men het algemeen nog met een open haardvuur, gevoed met turf en hout.

Hier en daar kwam er een kachel in gebruik, doorgaans een steenen, waarin steenkolen werden gestookt. Ook waren de doofpot en de vuurtest nog in hooge eere.

Waar het haardvuur absoluut onvoldoende was, om het geheele vertrek te verwarmen, waar men in strenge winters, als men zich dicht om het vuur schaarde, van voren bijna ge-roosterd werd, terwijl men van achteren bijna bevroor, daar was de warme stoof een ware verkwikking. Men was dan ook uiterst zuinig met z'n doove kolen. Als een turf „gaar” was, d.w.z. geheel en al doorgebrand, dan werd ze met een tang uit het

vuur gehaald en in den doofpot gestopt, waar ze spoedig doofde. Later was een korte aanraking met het vuur voldoende om de kool weer aan het gloeien te krijgen.

Waar er van verwarmde slaapkamers door middel van gas- of elektrische- of petroleum-kachels natuurlijk geen sprake was, is het te begrijpen, dat het koude bed een probleem op zichzelf was. Doch men wist zich te redden. Ook hier bracht de doove kool uitkomst. Men gebruikte de zgn. beddepan, een ronde koperen doos, waaraan een lange houten steel was bevestigd. In het deksel waren gaatjes aangebracht voor de luchttoevoer. Nu werden enkele doorgeloeide doove kolen in de beddepan gelegd, het deksel goed gesloten en dan ging men met de gloeiend-wordende pan over het bed strijken. Wie dadelijk na deze exercitie te bed kroop, kwam in een behagelijk-warme omgeving terecht. Natuurlijk behoorde de beddepan tot de luxe, en kon iedereen ze niet benutten. Doch de minder-bedeelden wisten zich te behelpen met een beddekrui, een steenen krui, ge-

vuld met kokend water, een verwarmingsmiddel, dat ook vandaag nog gebruikt wordt, om „de kou van 't jaar '40” te verdrijven.

Na 1870 komen de vulkachels in gebruik, althans bij de menschen, die 't betalen kunnen. Als volksverwarmingsmiddel krijgen we dan de potkachels en de Johanna-kachels. Het kolengebruik neemt toe; doch 't zijn nog meest steenkolen die gebruikt worden, stukken en gruis, door elkaar, die vóór het gebruik behoorlijk worden nat gemaakt, om beter „tegen te houden.”

Anthraciet is en blijft nog vele jaren een weelde-artikel.

Tijdens den wereldoorlog komt er kolennoed, omdat de uitvoer uit het buitenland stop staat. De winter van 1917 was tamelijk streng en men zag allerwege de menschen zich tegen de kou verweren op de meest primitieve wijze. Het papier als verwarmingsmiddel, niet om te verbranden maar om er zich in te pakken, beleefde een hausse.

Deze ervaring in den wereldoorlog opgedaan, dreef de ingenieurs er toe naar nieuwe kolenvoorraden te zoeken en men vond inderdaad nog 50.000 h.a. ontginbaar terrein. Thans nu het helaas weer oorlog is en we tegelijk een barren winter beleven, behoeven we — Gode zij dank — niet voor kolennoed te vreezen. Ons eigen land kan meer dan voldoende in de behoeften voorzien. Men heeft berekend, dat in onzen vaderlandschen bodem, n.l. in Zuid-Limburg, nog wel voor 400 jaar voldoende steenkool aanwezig is. Men bezit daar nu 10 mijnen, die per jaar ruim 2 miljard kg steenkolen leveren. De mijn Maurits is de grootste van Europa.

Daar komt dan nog bij, de bruinkoolproductie in het Oosten des lands, en de mogelijkheid dat daar mettertijd ook steenkolen gedolven zullen kunnen worden, en verder hebben we dan onzen nog steeds niet uitgeputten voorraad turf.

Een en ander moet ons tot groote dankbaarheid stemmen.

't Is waar, de winter is dit jaar bar en streng, doch gelukkig hoeft niemand te verkleumen; er is brandstof genoeg, meer dan genoeg en wie te arm is om ze te koopen, hoeft niet naar een „warme stove” maar ontvangt z'n kolen of cokes gratis.

We spreken graag over den goeden *ouden* tijd, misschien terecht, maar als het winter is, zooals nu, laten we het dan maar met elkaar hebben over den goeden *kouden* tijd en dankbaar zijn voor onze centrale verwarming, vulhaarden en kachels!

P. de Z. J.Gzn